

τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα. Ἀπ' τὰ ὀνόματα αὐτά τὰ δυὸ πρῶτα διατηρήθηκαν στὴ Σκυροὺ ὡς τὶς μέρες μας, ἐνῶ τὰ δυὸ τελευταῖα ἔχουν ἀπὸ καιρὸ ἐκλείψει.

Οἱ δυὸ συμβαλλόμενοι εἶναι ἐπίσης ἀπὸ γνωστὲς σκυριανὲς φαμίλιες. Μαυρουδῆδες συναντοῦμε ἀπ' τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰώνα (1611) ὑπὸ διάφορες ιδιότητες, ὡς συμβαλλόμενους, μάρτυρες ἢ πλησιαστὲς (Ἰωάννης, Γεώργιος, Σταμάτιος κ.λπ.). Μὲ τὸ τύπο αὐτὸν τὸ ὄνομα δὲν ὑπάρχει σήμερα στὴ Σκυρο, διατηρήθηκε ὅμως σὲ πολλοὺς σύγχρονους οἰκογενειακοὺς κλάδους τοῦ νησιοῦ ὡς «Μαρουδῆς». Ἐξάλλου τὸ ὄνομα Βατάχου ἢ Βατάχος, ποὺ κρατιέται ὡς τὶς μέρες μας, τὸ βρίσκουμε σ' ὅλο τὸν 17ο αἰώνα (Μανώλης Βατάχου 1639, 1650) καὶ εἰδικότερα τὸ 1680, μὲ σπίτι μέσα στὸ Κάστρο.

Τὰ ἀνταλλασσόμενα χωράφια βρίσκονται ἀντίστοιχα στὸ Τραχὺ (....κλεισμα) καὶ στὸ Καλικρὶ ("Αγ. Ἰωάννης). Κάνει ἐντύπωση πὼς εἰδικῶς γιὰ τὸ Τραχὺ καὶ τὸ Καλικρὶ ἢ ἀναφορὰ σ' ὅλα τὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς γίνεται μὲ τὸν προσδιορισμὸ «στοῦ Τραχιοῦ τὸ μέρος» καὶ «στοῦ Καλικριοῦ τὸ μέρος», ἐνῶ γιὰ τὶς ἄλλες τοποθεσίες ἀναφέρεται, μονάχα τὸ ὄνομα π.χ. στὸν Κάμπο, στὴν Ἀγιά κ.λπ. Ποῦ ὀφείλεται αὕτῃ ἡ διάκριση δὲν ἔχει, ἀπ' ὅσα ξέρουμε, ἐξηγηθεῖ⁷. Ὑποθέτουμε πὼς τὰ ἀνταλλασσόμενα χωράφια ἦταν τῆς ἴδιας περίπου ἀξίας, στὴν ἰσοτιμία δὲ αὕτῃ συνέβαλε ἀναμφίβολα ἡ θέση τοῦ χωραφιοῦ σὲ σχέση μὲ ἄλλη ἰδιοκτησία τῶν συμβαλλομένων. Αὐτὸ τουλάχιστον γιὰ τὸν Μαυρουδῆ προκύπτει ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, δεδομένου ὅτι τὸ χωράφι ποὺ πῆρε στὸ Καλικρὶ βρισκόταν πλάι σὲ ἄλλο δικό του χωράφι («πλησίον αὐτοῦ τοῦ Σταματίου», στίχ. 9).

4. Πώληση σπιτιοῦ, 1660

(Δίφυλλο διαστ. 31X24. Μῆκος πρώτης γραμμῆς 14 ἐκ. Τὸ κείμενο στὴ πρώτη σελίδα).

(Τ.Σ.)

(Τ.Σ.)

(Τ.Σ.)

- 1 — Φανερόν ἔστω πρὸς πάντας ἀνθρώποις τοῦ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν τὴν
- 2 παρούσαν γραφὴν ὡς ὅτι καγὼ παπαδιὰ τοῦ Μόσχου ἐκουσί-
- 3 α μου βουλῇ καὶ θελήσει πιπράσκω τὸ ὀσπίτιον μου ὅπερ ἔχω
- 4 εἰς τὸν Ἐμπόριον τὸ πλησίον Ἰωάννου παπα-Πατεστιῇ καὶ ὑποκάτωθεν
- 5 τῆς Μαγδάλας καὶ δίδω το ἀπὸ τὴν σήμερον ἡμέραν εἰς πράσιν
- 6 τελείαν πρὸς τὸν ἔγγοναν ἡμῶν Γεώργιον τιμῆς ἐνεκεν δ διὰ
- 7 γρόσια τὸν ἀριθμὸν ὀγδοήκοντα ἡγουν 80 ᾶ καὶ ἔλαβον αὐ-

7. Ἀρχεῖο Ἐγγρ. Σκύρου, 2, σελ. 12.

- 8 τὰ ἐξ αὐτοῦ σῶα καὶ ἀνελλειπῇ χειροδότως καὶ εἶμαι πληρω-
 9 μένη καὶ εὐχαριστημένη ἐξ αὐτοῦ καὶ λέγω ἀπὸ τὴν σήμερον ἡμέραν
 10 νὰ ἔχη τὸ ἄνωθεν ὁσπῆτιον μετ' εὐχῆς καὶ εὐλογίας ὡς πράγμα
 11 ἐδικόν του ποιεῖν ὡς βούλεται εἰς αὐτῷ, προικίζειν, χαρίζειν,
 12 ἀνταλλάττειν, ποιεῖν ὡς βούλεται εἰς αὐτῷ, μὴ ἔχειν παρὰ τινος τὴν
 13 τυχούσαν ἐνόχλησιν ἢ ἐμπόδισιν ἢ παρ' ἐμοῦ ἢ παρ' ἑτέρου τι-
 14 νὸς τῶν συγγενῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἔστω κύριος καὶ ἐξουσιαστής εἰς αὐτό.
 15 Εἰς γὰρ τὴν περὶ τούτου δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἔγινε τὸ παρὸν
 16 μου ἰδιοθέλητον γράμμα ἐπὶ μαρτυρίας τῶν κάτωθεν ὑπογεγραμ-
 17 μένων καὶ ἀξιοπίστων μαρτύρων. Ἐπὶ ἔτους 1660 μηνὸς Ἰουλίου
 18 σωζομένο νὰ εἶναι ὑπόχρεος νὰ τὴν ἔχη μέριμνα εἰς τὴν ζωο-
 19 τροφίαν της καὶ μὲ τὸν αὐτῆς θάνατον νὰ τελέσῃ τὰ μνημόσυνά της
 20 κατὰ τὸ ἔθος τῶν Χριστιανῶν.
 21 — Γεώργιος Ἱερεὺς []
 22 — Ἰωάννης Ἱερεὺς μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν
 23 — Κατακαζουνος καὶ πῖτροπος του μημπασόγλου μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν
 24 — Γεώργιος Γαλανῆς μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν
 25 — Ἀντώνης Χαϊδεμένης μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν
 26 — Γεωργούδης μαρτυρῶ — Γιώργης Θεοδωρῆς μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν
 27 — Μανώλη τοῦ Ἀποσπόρη μαρτυρῶ — Στέργω κι ἐγὼ ὁ παπα-Ἰωάννης τὰ ἄνωθε
 28 — Ἰωάννης Μανούσου μαρτυρῶ Ὁ παπα-Ἰωάννης τοῦ Μόσχου διὰ τὸ
 29 — Μανουήλ Ἱερεὺς καὶ πρωτονοτάριος σπῖτι ἐλογαριάσθηκα καὶ δὲν ἔχω
 30 τίποτε νὰ κάμω

Μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἡ παπαδιά τοῦ Μόσχου πουλάει πρὸς τὸν ἑγγονό της, Γεώργιο, ἓνα σπῖτι στὸν Μπόριο μὲ τιμὴ ὀγδόντα γρόσια τὰ ὁποῖα καὶ ἔλαβε. Μὲ τὴν ὑπογραφή του στὸ τέλος ὁ παπα-Ἰωάννης τοῦ Μόσχου συγκατατίθεται στὴν πώληση.

Τὸ ἔγγραφο συντάχθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1660 στὴν τουρκοκρατούμενη Σκῦρο καὶ εἶναι ἰδιωτικὸ πωλητήριο σπιτιοῦ. Ὁ ἔγγραφος τύπος τῆς ἀγοραπωλησίας ἀκινήτου ἦταν γενικὰ καθιερωμένος στὴ Σκῦρο. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὸν μεγάλο ἀριθμὸ πωλητηρίων ἐγγράφων κάθε λογῆς ἀκινήτων ποὺ διασώθηκαν, ἀλλὰ κι ἀπ' τὴν ἀπαραίτητη δήλωση μέσα στὸ κείμενο πὼς τὸ ἔγγραφο γίνεται γιὰ τὴν «περὶ τούτου δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν» ἢ μὲ παρόμοιες ἐκφράσεις ὅπως «διὰ τὸ βέβαιον τῆς ἀληθείας» ἢ «διὰ νὰ ἔχη τὸ κύρος» κ.λπ.

Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ εἶναι ἰδιωτικὸ κι ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ὁ γενικὰ ἰσχύων

τουλάχιστον σ' ὅλη τὴν περίοδο τοῦ 17ου αἰώνα, πού πολὺ λίγα ἔγγραφα φέρονται συνταγμένα ἀπὸ «νοτάριο». Τὸ γεγονὸς πὼς γράφεται ἀπὸ κάποιον «γραφέα», ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε καμιὰ ἐπίσημη δημόσια ιδιότητα, δὲν ἀλλάζει τὸν τύπο τοῦ ἐγγράφου ὡς ἰδιωτικοῦ.

Τὸ πωλητήριο δὲν συντάσσουν οἱ δυὸ συμβαλλόμενοι, πωλητὴς καὶ ἀγοραστής, ἀλλὰ μόνο ὁ πωλητὴς, ὁ ὁποῖος δηλώνει τὴν πώληση τοῦ σπιτιοῦ πρὸς τὸν ἀγοραστή. Συντάσσεται δὲ σὲ ἓνα μόνο πρωτότυπο, τὸ ὁποῖο θὰ παραδοθεῖ στὰ χέρια τοῦ ἀγοραστή γιὰ νὰ τελειωθεῖ ἔτσι ἡ μεταβίβαση τοῦ ἀκινήτου¹. Σημειωτέον πὼς τὸ ἔγγραφο σπανίως συντάσσεται ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν πωλητὴ, ὁ ὁποῖος κατὰ κανόνα δὲν ξέρεي γραφή. Ἄντ' αὐτοῦ συντάσσεται ἀπὸ κάποιον «γραφέα», στὴν μεγάλη ἀναλογία ἱερέα, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει ὡς γραφεὺς καὶ μάρτυρας ἢ, μερικὲς φορές, δὲν ὑπογράφει καθόλου². Σπανιότατα ἐπίσης ὑπογράφει στὸ ἔγγραφο ὁ πωλητὴς. Τὸ ὄνομα του φαίνεται μέσα στὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου (στίχ. 2). Ἄντ' ἡ γιὰ τὸν πωλητὴ ὑπογράφουν πάντοτε «ἀξιόπιστοι μάρτυρες», ἡ προσυπογραφή τῶν ὁποίων φαίνεται πὼς ἦταν ἀπαραίτητη. Αὐτὸ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ἀπ' τὸ γεγονὸς πὼς ποτὲ σχεδὸν δὲν συναντοῦμε συμφωνητικὸ ἔγγραφο χωρὶς μάρτυρες καὶ χωρὶς ν' ἀναφέρεται στὸ κείμενό του πὼς ἐγίνε «κατέμπροσθεν» ἢ «ἐπιμαρτυρία» τῶν κάτωθι ὑπογεγραμμένων καὶ ἀξιοπίστων μαρτύρων³.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαρτύρων ποικίλει ἀπὸ 2 - 10, στὰ κοινὰ δὲ ἔγγραφα εἶναι συνήθως τρεῖς. Στὸ ἔγγραφο αὐτὸ οἱ μάρτυρες εἶναι 10 περιλαμβανομένου καὶ τοῦ γραφέα. Ὑπογράφουν προσθέτοντας μετὰ τὸ ὄνομα τὴν καθιερωμένην ἔκφραση «μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν» ἢ ἀπλῶς «μαρτυρῶ» ἢ «μάρτυρας». Οἱ μάρτυρες κληρικοὶ συνήθως προηγοῦνται, ἐκτὸς δὲ ἀπ' τὴν ιδιότητά τους (παπὰς - ἱερεὺς) προσθέτουν καὶ τὸ εἰδικὸ ἀξίωμά τους (σακελάριος, πρωτονοτάριος κ.λπ.). Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι στὰ περισσότερα ἔγγραφα πολλοὶ ἀπ' τοὺς μάρτυρες, μὴ ξέροντας προφανῶς

1. Γ. Πετροπούλου, Νομικὰ ἔγγραφα Σίφνου (Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, 1956), σελ. 29, Α. Δρακάκη, Ἡ Σῦρος ἐπὶ τουρκοκρατίας, σελ. 195 ἐπ., Ἰ. Βισβίτζη, Ἐγγραφα δικαιοπραξιῶν Μυκόνου (Ἐπ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικ. τ. 5/1954), σελ. 128, Α. Βακαλοπούλου, Ἀνέκδοτα δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, (Ἀρχ. Ἰδιωτ. Δικ. τ. ΙΓ/1946), σελ. 191.

2. Τὴν ἀνάγκη αὐτὴ ἐπέβαλε ἡ γενικὴ ἀγραμματοσύνη, παρὰ τὸν κανόνα τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου πού προέβλεπε: «ἢ οἰκείᾳ χειρὶ τοῦ πιπράσκοντος ἢ ὑπὸ ἐτέρου μὲν γραφῇ ὑπογράφῃ δὲ ὁ πιπράσκων» Ἀρμεν. Ἐξάβ. Γ, γ, 2. Βλ. καὶ Α. Δρακάκη, ὁ.π., σελ. 196.

3. Ὑπάρχει ἡ γνώμη πὼς ἡ παρουσία καὶ ὑπογραφή τῶν μαρτύρων δὲν ἀποτελοῦσε οὐσιώδες στοιχεῖο τῆς συμβάσεως, ἀλλὰ προσλαμβάνονταν γιὰ νὰ μαρτυρήσουν γιὰ τὴ συνάψή της σὲ περίπτωσι μελλοντικῆς ἀμφισβητήσεως. Γ. Πετροπούλου, Νομικὰ ἔγγραφα Σίφνου, σελ. 28.

γράμματα, δὲν ὑπογράφουν ἰδιοχείρως. Ἀντὶ γι' αὐτοὺς ὑπογράφει παραθέτοντας τὸ ὄνομά τους ὁ ἴδιος ὁ γραφέας. Σὲ μερικὰ ἔγγραφα αὐτὸ δηλώνεται ρητὰ μὲ τὴ φράση «διὰ χειρὸς γραφέως» (ἰδίως προκειμένου γιὰ τὸν συμβαλλόμενο). Στὰ ἄλλα ὅμως προκύπτει ἀπ' τὴν ὁμοιότητα τῆς γραφῆς τοῦ κειμένου καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ γραφέα μὲ τὰ ὀνόματα ὠρισμένων μαρτύρων. Ὅπου ὁ μάρτυρας, ξέροντας γράμματα, ὑπογράφει ἰδιόχειρα, ἡ διαφορὰ τῆς γραφῆς εἶναι φανερή. Πάντως πρέπει νὰ θεωρήσουμε βέβαιο πὼς τὸ κύρος τοῦ ἐγγράφου δὲν ἔπασχε διόλου ἀπ' τὴν ἔλλειψη ἰδιόχειρων μαρτυρικῶν ὑπογραφῶν. Ἐφ' ὅσον τὸ ἔγγραφο συντασσόταν μπροστὰ σὲ δημόσιο πρόσωπο, γραμματικό, καντζιλιέρη ἢ νοτάριο, ὑποτίθεται πὼς ὁ ἴδιος πιστοποιοῦσε καὶ τὴ γνησιότητα τῆς ὑπογραφῆς ἢ τῆς παρουσίας τῶν μαρτύρων. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ δεχτοῦμε καὶ προκειμένου γιὰ τὸν γραφέα, ὁ ὁποῖος θὰ βεβαίωνε τὴν παρουσία τῶν μαρτύρων σὲ περίπτωση ἀμφισβήτησης.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο ποὺ περιέχεται κατὰ κανόνα στὰ πωλητήρια εἶναι ἡ μνεία πὼς ὁ πωλητὴς προβαίνει στὴν πώληση μὲ τὴν ἐλεύθερη θέλησή του. Αὐτὸ ἐκφράζεται συνήθως μὲ τὴ φράση «ἐκουσία μου βουλῇ καὶ θελήσει» ἢ «μὲ τὸ ἰδίόν μου θέλημα». Τὸ ἴδιο κατὰ κάποιο τρόπο ἐκφράζει καὶ ἡ συχνὰ διατυπούμενη κατάληξη ὅπως ὁ ἀγοραστὴς ἔχει τὸ πράγμα «μετ' εὐχῆς» ἢ «μετ' εὐχῆς καὶ εὐλογίας» (στίχ. 10). Ἐπανάληψη τῆς ἐλεύθερης θέλησης, μὲ τὴν ὁποία γίνεται ἡ μεταβίβαση, ἀποτελεῖ καὶ ὁ στὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου χαρακτηρισμὸς τοῦ συντασσόμενου ἐγγράφου ὡς «ἰδιοθελήτου» (στίχ. 16).

Ἡ πώληση ἀποδίδεται σ' ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο μὲ τὴν καθιερωμένη ἐπίσημη ὀρολογία τῶν βυζαντινῶν ἐγχειριδίων ὡς «πρᾶσις» ἢ «τελεία πρᾶσις»⁴ ἢ μὲ τὸ ρῆμα πιπράσκω (στίχ. 3 καὶ 5).

Τὸ τίμημα ὀρίζεται σὲ 80 γρόσια. Ἡ μνεία στὸ ἔγγραφο γίνεται πάντοτε ἀριθμητικῶς καὶ ὀλογράφως. Τὸ γρόσι ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ ἓνα ἑκατοστὸ τῆς τουρκικῆς λίρας καὶ εἶχε 120 ἄσπρα. Ἡ ἀξία του ὅμως ἐποίκιλε κατὰ ἐποχές⁵. Ἡ καταβολὴ τοῦ τιμήματος μνημονεύεται ρητὰ στὸ ἔγγραφο μὲ τὴ σημείωση πὼς ἡ πωλήτρια ἔλαβε τὰ 80 γρόσια «σῶα καὶ ἀνελλειπῇ» ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἀγοραστή (χειροδότως).

Στὴ συνέχεια παρατίθεται ἡ τυπικὴ φράση μὲ τὴν ὁποία ὁ πωλητὴς μεταβιβάζει τὴν πλήρη ἐξουσία τοῦ πωλουμένου πρὸς τὸν ἀγοραστή τὸν ὁποῖο καὶ καθιστᾷ «κύριο καὶ ἐξουσιαστή» τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα νὰ τὸ διαθέτει τοῦ λοιποῦ ὅπως θέλει. Τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἐκφράζεται συνήθως μὲ τὴ διατύπωση «προι-

4. Ἀρμεν. Ἐξάβ. Γ' γ «περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας».

5. Δ. Κ α τ σ ο υ ρ ο ὕ, Ναξιακὰ δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα τοῦ 16ου αἰῶνος (Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, Ἐπετ. Μεσαιων. Ἀρχ. Ε/1955), σελ. 84.

κίζειν, χαρίζειν, ανταλλάτειν, ποιεῖν ὡς βούλεται», στήν ὁποία περιέχονται οἱ βασικές μορφές τῆς συμβατικῆς ἀπαλλοτριώσεως (πώληση, προῖκα, δωρεά, ανταλλαγή). Καὶ ἀκολουθεῖ ἡ κατοχύρωση τοῦ ἀγοραστή ἀπέναντι τόσο τοῦ πωλητῆ ὅσο καὶ κάθε τρίτου ἀπὸ μελλοντικὴ διεκδίκηση πού διατυπώνεται μὲ τὴ φράση «μὴ ἔχων ἐνόχλησιν ἢ ἐμπόδιον παρ' ἐμοῦ ἢ παρὰ τινος τῶν συγγενῶν μας» ἢ «παρ' οὐδενὸς ἐνοχλούμενος» (στίχ. 13 - 14) μὲ τὴν ὁποία ὁ πωλητὴς ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐξασφαλίσαι τὸ ἀπρόσβλητο τῆς κυριότητος τοῦ σπιτιοῦ.

Μετὰ τὴ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου καὶ πρὶν ἀπ' τὴς ὑπογραφῆς ἔχει προστεθεῖ ρήτρα (στίχ. 18 - 20) πού ὑποχρεώνει τὸν ἀγοραστή, πού εἶναι ἐγγονὸς τῆς πωλήτριας νὰ φροντίζει γιὰ τὴ συντήρησίν της («ζωοτροφίαν») ὅσο ζεῖ καὶ γιὰ τὰ μνημόσυνα τῆς μετὰ θάνατον «κατὰ τὸ ἔθος τῶν Χριστιανῶν». Ἡ διάθεση περιουσιακῶν στοιχείων γιὰ «ψυχικά», δηλαδὴ μνημόσυνα καὶ λειτουργίες γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς ἦταν συνηθισμένη ἰδίως στὶς διαθῆκες⁶. Ἐδῶ δικαιολογεῖται ἀπ' τὸ γεγονὸς πὺς ὁ ἀγοραστὴς ἦταν συγγενὴς τῆς πωλήτριας. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὺς ἐνῶ ὅλο τὸ κείμενο εἶναι σὲ πρῶτο πρόσωπο (πιπράσκω, ἔλαβα κ.λπ.) ἡ πρόσθετη αὐτὴ ρήτρα εἶναι συνταγμένη σὲ τρίτο πρόσωπο, σὰν νὰ ἔχει προστεθεῖ ἀπὸ ἄλλον καὶ μάλιστα τὸν γραφέα. Πάντως ἡ ρήτρα αὐτὴ ἀποτελεῖ ἓναν ὅρο (τρόπο) σὲ μιὰ μὴ χαριστικὴ δικαιοπραξία, ὅπως εἶναι ἡ ἀγοραπωλησία, καὶ πρέπει νὰ δεχτοῦμε πὺς δὲν ἐπηρεάζει μὲν τὸ κύρος τῆς σύμβαςης, ἀλλὰ δημιουργεῖ δικαίωμα τῆς πωλήτριας ν' ἀξιῶσει τὴν ἐκτέλεσίν του. Δηλαδὴ ν' ἀξιῶσει τὴ διατροφή της ὅσο ζεῖ, οἱ δὲ κληρονόμοι της ν' ἀξιῶσουν τὴν τέλεση τῶν μνημοσύνων της⁷.

Πωλήτρια εἶναι ἡ παπαδιὰ τοῦ Μόσχου, δηλαδὴ ἡ γυναίκα τοῦ παπα-Μόσχου. Τέτοιο ὄνομα κληρικοῦ δὲν ἀναφέρει ὁ Ἀτέσης στήν «Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Σκύρου». Πάντως συναντοῦμε τὸ ὄνομα σὲ ἀρκετὰ ἄλλα ἐγγράφα τῆς ἐποχῆς.

Ἀγοραστὴς εἶναι ὁ ἐγγονὸς τῆς παπαδιᾶς, ὀνόματι Γεώργιος. Δὲν προκύπτει ὅμως ἂν ἦταν ἀπὸ κόρη ἢ γιό της καὶ ἀπὸ ποιόν, οὔτε ἂν ἡ πώληση πρὸς τὸν ἐγγονὸ γινόταν «δικαίῳ προτιμήσεως» πρὸς τὸν πλησιέστερο ἐξ αἵματος συγγενῆ⁸. Σημαντικὸ εἶναι πὺς στὸ ἐγγράφο συνυπογράφει καὶ μάλιστα ὡς ἐνδιαφερόμενος καὶ «στέρ-

6. Πετροπούλου ὁ.π., σ. 423 ἐπ. Βλ. καὶ Ν. Πανταζοπούλου, Ἐκκλησία καὶ δίκαιον εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου ἐπὶ Τουρκοκρατίας, (Ἐπετ. Νομ. Σχ. Πανεπισ. Θεσ/νίκης, 1960-63), σελ. 68 ἐπ.

7. Κρασσᾶ, Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου, Τόμ. Α' (1927), σελ. 468, Γ. Μπαλῆ, Γενικὰ καὶ Ἀρχαὶ Ἀστ. Δικαίου (Ἀθήναι 1948), σελ. 235.

8. Α. Δρακάκη, ὁ.π., σελ. 218 ἐπ., Ἰ. Βισβίτζη, Ἐρωτήματα καὶ ἀπαντήσεις περὶ ἐθίμων (Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου) Τεύχ. 3/1950, σελ. 165, τ. 6/1945, σελ. 127, τ. 7/1957, σελ. 12, 16, Γ. Πετροπούλου, ὁ.π., σελ. 232, 404.

γων»⁹ στὴν πώληση, ὁ παπα-Ἰωάννης τοῦ Μόσχου¹⁰, ὁ ὁποῖος κατὰ πᾶσα πιθανότητα πρέπει νὰ ἦταν γιὸς τοῦ Μόσχου καὶ τῆς πωλήτριας καὶ ἴσως πατέρας (ἢ θεῖος;) τοῦ ἀγοραστῆ. Καὶ ἐπειδὴ φαίνεται πὼς εἶχε κάποια (κληρονομικά;) δικαιώματα ἐπὶ τοῦ πωλουμένου σπιτιοῦ καὶ θὰ μπορούσε νὰ προσβάλει τὴν πράξη, δηλώνει ἐνυπόγραφα πὼς «διὰ τὸ σπίτι ἐλογαριάσθηκα καὶ δὲν ἔχω τίποτε νὰ κάμω». Σημειώνουμε ἀκόμα πὼς ἡ ὑπόθεση νὰ πρόκειται γιὰ παραίτηση ἀπ' τὸ δικαίωμα προτιμήσεως, ποὺ πιθανῶς νὰ εἶχε ὁ παπα-Ἰωάννης τοῦ Μόσχου, ὡς πλησιέστερος συγγενής, δὲν εἶναι ἀπίθανη, μολονότι τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἐφαρμοζόταν κυρίως στὰ ἀγροτικὰ ἀκίνητα. Ἀπίθανη δὲν εἶναι ἐπίσης, ἡ ὑπόθεση πὼς ἡ παραίτηση ἔγινε «ἐπὶ τῇ καταβολῇ» ἀποζημιώσεως^{10α}, πράγμα ποὺ ἐνισχύει ἡ βεβαίωση «διὰ τὸ σπίτι λογαριάσθηκα» τοῦ στίχου 29.

Γραφεὺς τοῦ ἐγγράφου εἶναι ὁ παπα-Μανώλης τοῦ Κατζίκη¹¹. Ὁ ἴδιος ἢ δὲν ἔχει προσυπογράψει τὸ ἐγγράφο ἢ εἶναι ὁ ἀναφερόμενος ὡς προτελευταῖος μάρτυρας Μανουὴλ Ἱερεὺς καὶ πρωτονοτάριος. Στὸ ἀρχεῖο μας ἔχουμε τουλάχιστον ἄλλα 10 ἐγγράφα μετὰ τὴν ἴδια ἀναμφισβήτητα γραφή. Σὲ δυὸ ἐξ αὐτῶν (διαθήκη τῆς 12/1689 καὶ πωλητήριο τῆς 26/1/1690) ὑπογράφει καθαρά ὁ ἴδιος ὡς γραφεὺς καὶ μάρτυρας. Σὲ ἄλλα 6 (πωλητήρια καὶ δωρητήρια τοῦ 1679 καὶ 1688, διαθήκη τοῦ 1683 καὶ ἀπόφαση δημογεροντίας τοῦ 1679) μολονότι φαίνεται καθαρά πὼς εἶναι δική του γραφή καὶ σύνταξη, ὑπογράφει μονάχα ὡς μάρτυρας χωρὶς νὰ σημειώνεται καὶ ὡς γραφεὺς. Τέλος σὲ μιὰ ἱερατικὴ ἀπόφαση τῆς 22/10/1675 ἐπὶ ἰδιωτικῆς

9. Ἐνῶ οἱ μάρτυρες ἀπλῶς «μαρτυροῦν τὰ ἄνωθεν», οἱ συμβαλλόμενοι ἢ ἄλλοι ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἐνδιαφερόμενοι γιὰ τὴν πράξη, ἐφ' ὅσον ὑπογράφουν στὸ ἐγγράφο δηλώνουν κατὰ κανόνα τὴν συγκατάθεσίν τους μετὰ τὸ «στέργω» ἢ «στέργω καὶ μαρτυρῶ». Πρβλ. καὶ Π. Γ. Βάλλη ν δ α, Δικαιοπρακτικὰ ἐγγράφα Πάρου, (Ἐφ. Ἑλλ. καὶ ἄλλοδ. νομολογίας) ἔτος 62 (1943), σελ. 323.

10. Αὐτὸς ὁ παπα - Ἰωάννης τοῦ Μόσχου, μετὰ τὴν χαρακτηριστικὴ ἴσια καὶ ἀραιὰ γραφή, εἶναι ἓνας ἀπ' τοὺς κύριους γραφεῖς τῆς εἰκασαετίας 1650 - 1670 στὴ Σκῦρο τοῦ ὁποῖου τὴ γραφή καὶ τὴ μαρτυρία συναντοῦμε σὲ ἀρκετὰ ἐγγράφα. Εἰδικὰ σ' ἓνα συμφωνητικὸ ἀνταλλαγῆς τοῦ 1667 τὸν συναντοῦμε ὡς «γραφέα καὶ νοτάριο τῆς χώρας». Τέλος ἀπὸ ἓνα δωρητήριο τοῦ 1682 προκύπτει πὼς εἶχε τρεῖς κόρες, Εὐφροσύνη, Ἄννα καὶ Καλὴ καὶ πὼς κατὰ πᾶσα πιθανότητα εἶχε πεθάνει πρὶν τὸ 1682.

10α. Α. Δρακάκη, ὁ.π., σελ. 223.

11. Γραφεῖς στὴ Σκῦρο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 17ου αἰῶνα συναντοῦμε ἀρκετούς, πάνω ἀπὸ 30, μετὰ ἐπικρατέστερες μορφές τὸν «Γεώργιο Ἱερέα καὶ νομικὸ» (μέσα 16ου μετὰ ἀρχὴς 17ου αἰῶνα), τὸν Ἰωάννη παπα-Πατεστῆ (1639 - 1666), τὸν παπᾶ - Πατεστῆ (1654 - 1688), τὸν Ἰωάννη τοῦ Κατζίκη (1655 - 1680), τὸν παπᾶ - Μανώλη τοῦ Κατζίκη ποὺ εἶναι ὁ γραφεὺς αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο γράφουμε λεπτομερῶς στὸ κείμενο, καὶ τὸν παπᾶ - Ἰωάννη τοῦ Μόσχου γιὰ τὸν ὁποῖο μιλήσαμε στὴ προηγούμενη ὑποσημείωση.

διαφορᾶς ἐνῶ εἶναι ἀναμφίβολα μὲ δική του γραφή, δὲν φέρει οὔτε ἐνδειξη γραφέα οὔτε τὸ ὄνομά του ὡς μάρτυρα. Ὁ παπα-Μανώλης Κατζίκη γράφει καθαρά, σχεδὸν εὐανάγνωστα καὶ δὲν κάνει πολλὰ ὀρθογραφικὰ λάθη¹². Ἔχει δικό του ὕφος στὸ τυπικὸ τῶν διαφορῶν ἐγγράφων, χρησιμοποιώντας στὰ μὲν συμφωνητικὰ τὴν ἐναρκτήρια φράση «φανερὸν ἔστω πρὸς πάντας ἀνθρώποις τοῦ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν τὴν παροῦσαν γραφήν...», στὶς δὲ διαθῆκες τὸ προοίμιο «Γένοιτο τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σέ». Καὶ τελειώνει κατὰ κανόνα μὲ τὴν φράση «ἐπὶ μαρτυρίας τῶν κάτωθεν ὑπογεγραμμένων καὶ ἀξιοπίστων μαρτύρων ἐπὶ ἔτους.....μηνὸς.....»

Ἀπὸ τοὺς μάρτυρες τρεῖς εἶναι κληρικοί. Ὁ πρῶτος: Γεώργιος ἱερεὺς, μὲ ὑπόλοιπο μέρος τῆς ὑπογραφῆς τελείως φθαρμένο, πιθανῶς σακελάριος. Ὁ δεύτερος Ἰωάννης ἱερεὺς. Καὶ ὁ ἕνατος: Μανουὴλ ἱερεὺς καὶ πρωτονοτάριος ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ γραφεὺς Μανώλης Κατζίκη. Ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς τὸ ἐπίθετο Γαλανῆ (4ος μάρτυρας) συναντοῦμε καὶ σὲ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ 1674 - 1679 καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι «τῆς Γαλανῆς». Ἐπίσης τὸ ἐπίθετο Χαϊδεμένης (5ος μάρτυρας) σὲ πωλητήριο τοῦ 1673. Τὸν 6ο μάρτυρα Γεωργούδη βρίσκουμε σὲ πολλὰ ἔγγραφα τοῦ 1653, 1661, καθὼς καὶ τοὺς μάρτυρες 7ο καὶ 8ο, Ἀποσπόρη (1673) καὶ Μανούσου (1656). Ἰδιαίτερη μνεῖα ἀξίζει στὸν 3ο μάρτυρα ποὺ διαβάζεται ὡς Κατακουζounος καὶ πίτροπος τοῦ μημπασόγλου.

Πρὸς ἐπιβεβαίωση τῶν ὅσων εἴπαμε πιὸ πάνω γιὰ τὴν ἔλλειψη ιδιόχειρων μαρτυρικῶν ὑπογραφῶν σημειώνουμε πὼς ἀπὸ προσεχτικὴ σύγκριση βγαίνει καθαρά ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων 1,2,3 καὶ 10 εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι, ἐνῶ τῶν 4, 5, 8 καὶ 9 εἶναι ὅπωςδήποτε ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ γραφέα παπα-Μανώλη Κατζίκη.

Τέλος τὸ πωλούμενο ἀκίνητο εἶναι σπίτι στὸ «Ἐμπόριον» τῆς Σκύρου. Ὁ «Ἐμπόριος» πρέπει νὰ εἶναι ἡ σημερινὴ συνοικία Μπόριος ποὺ πιάνει τὴν βορειότερη ἀνατολική πλευρὰ τῆς πόλης ἔξω ἀπ' τὸ Κάστρο. Πιστεύεται γενικὰ πὼς ὀφείλει τὸ ὄνομά της στὴν ἐμπορικὴ ἀγορὰ ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ τὰ παλιὰ χρόνια. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ μέρος, «κατωφερὲς καὶ πετρῶδες», δὲν προσφέρεται γιὰ ἀγορὰ, ἐκφράζονται ἀμφιβολίες πάνω στὴν ὑπόθεση¹³. Πάντως χωρὶς ν' ἀποκλείεται τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς μικρῆς ἀγορᾶς στὸ πλάτωμα ἀκριβῶς ἔξω ἀπ' τὴ πύλη τοῦ Κάστρου, ὑπάρχει ἡ ἐκδοχὴ πὼς τὸ μέρος χρησιμοποιοῦνταν σὰν τόπος δημόσιας ἀναγγελίας τῶν πωλήσεων καὶ συναλλαγῶν κατὰ τὸν 16ο αἰώνα. Τὴν ἐκδοχὴ στηρίζει ἡ φράση ποὺ

12. Γιὰ τοὺς ἐρευνητὲς τῆς Σκυριανῆς ἀρχειοθήκης σημειώνουμε πὼς ἀρκετὰ ὅμοια μὲ τὴν γραφή τοῦ παπα-Μανώλη Κατζίκη εἶναι ἡ γραφή τοῦ γραφέα παπα-Δημήτρη τοῦ παπα-Κωνσταντῆ (ἔγγραφα ἐτῶν 1663 - 1674).

13. Δ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Σκύρου, σελ. 95.

συναντιέται σε πολλά έγγραφα του 1520 - 1540, κατά την οποία ή πώληση διαφόρων ακινήτων «διελαλήθη εις τὸν Ἐμπόριον ἐπὶ ἡμέρας 15 καθὼς εἶναι ἡ συνήθεια τοῦ τόπου»¹⁴.

Ἡ ἀκριβὴς θέση τοῦ σπιτιοῦ προσδιορίζεται ἀπὸ τὰ γειτονικὰ σπίτια, ὅπως γινόταν μὲ τοὺς πλησιαστὲς τῶν ἀγροτικῶν ἀκινήτων. Ἔτσι λοιπὸν ὀρίζεται πὼς τὸ πωλούμενο ἦταν δίπλα στὸ σπίτι τοῦ Ἰωάννου παπα-Πατεστῆ (γιὰ τὸν ὁποῖον σημειώσαμε στὰ περὶ γραφῆων) καὶ κάτω ἀπ' τὸ σπίτι τῆς Μαγδάλας (στίχ. 4-5). Τὸ «ὑποκάτωθεν» αὐτὸ δικαιολογεῖται πλήρως ἀπ' τὴν ὑψομετρικὴ διαφορὰ ποὺ παρουσιάζουν οἱ δρόμοι τοῦ Χωριοῦ στὴ Σκύρο, ποὺ εἶναι χτισμένο στὶς ἀπότομες πλαγιὲς τοῦ καστρόλοφου. Μπορεῖ ὅμως νὰ ἐννοεῖ πὼς εἶναι τὸ ἰσόγειο κάτω ἀπ' τὸ ἀνώγειο τῆς Μαγδάλας¹⁵.

Πρὶν κλείσουμε αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρουμε πὼς πάνω ἀπ' τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου ὑπάρχουν τρεῖς τούρκικες σφραγίδες. Εἶναι περίπου στὶς θέσεις ποὺ σημειώνουμε μὲ (Τ.Σ.) στὴν ἀρχὴ τῆς μεταγραφῆς τοῦ κειμένου. Ἐφόσον δὲν μπορούμε νὰ τὶς διαβάσουμε, κάθε ἐξήγηση εἶναι αὐθαίρετη. Μὲ τὴν ὑπόθεση πὼς εἶναι σφραγιδόλιθοι μὲ ὑπογραφές, μπορούμε νὰ σκεφτοῦμε πὼς ἀνήκουν σὲ Τούρκους μάρτυρες. Τὴν παρουσία Τούρκων μαρτύρων σὲ ἐλληνικὲς συναλλαγές συναντοῦμε σὲ ἀρκετὰ σκυριανὰ ἐγγράφα σ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας τοῦ νησιοῦ. Συνήθως σημειώνονται τὰ ὀνόματά τους «διὰ χειρὸς» γραφένως (Κουρτὶς Τζελεπῆς 1671, Σουλεϊμάν τοῦ Μεμέτ 1678, Μπεκὶρ Κιαχαγιά 1683, Μουσταφάμπασης 1684), σὲ ἄλλα ἢ ὑπογραφή στὰ τουρκικά, ἰδιόχειρη, βρίσκεται στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου¹⁶, ἐνῶ σὲ μερικὰ ὑπάρχει μόνον σφραγίδα. Ἐξ ἄλλου ὑπάρχει καὶ μιὰ ὑπόθεση νὰ πρόκειται γιὰ βοῦλα τοῦ καδῆ μὲ τὴν ὁποία ἐνδεχομένως γινόταν ἡ ἐπικύρωση ἐγγράφων μεταβιβάσεως κυριότητος, γιὰ τὴν ὁποίαν κανονικὰ προβλεπόταν ἡ ἐκδοση «χοτζετιοῦ»¹⁷.

5. Δόση ἀντὶ καταβολῆς, 1664

(Μονόφυλλο διαστ. 26,5X18,5. Μῆκος πρώτης γραμμῆς 13 ἐκ. Στὴ πίσω πλευρὰ σημείωση «διὰ τὸ χωράφιον εἰς τοὺς Μύλους τῆς Μαρίας Ἰωάννου»).

14. Ἀρχ. Ἐγγρ. Σκύρου, 1, σ. 11.

15. Βλ. κατωτέρω ἐγγρ. 9.

16. Ἀρχ. Ἐγγρ. Σκύρου 1, σ. 7.

17. Σὲ πολλὰ σκυριανὰ πωλητήρια συναντᾶμε ἐπισημείωση μὲ τὴ φράση «ὑπενθύμιση γιὰ νὰ γίνη χοτζέτι τοῦ καδῆ». Βλ. καὶ Γ. Πετροπούλου, ὁ.π., σελ. 35, 467, Α. Δρακάκη, ὁ.π., σελ. 159, Π. Παπαρόνη, Τουρκοκρατία (Ἀθήναι), σελ. 158, G. Maurer, ὁ ἐλληνικὸς λαὸς (μετ. Ὀλγ. Ρομπάκη, Ἀθήναι 1976), σελ. 117, 675.